

POSTAVA RYTÍŘE V HISTORII A LITERATUŘE

Cíle vyučovací hodiny:

- Žák dokáže vysvětlit, kdo to byl středověký rytíř a jak se pohyboval ve společenském žebříčku.
- Žák umí popsat prvky heroického eposu a uvést dva konkrétní příklady. Dokáže charakterizovat typického hrdinu z hlediska jeho povahových vlastností.
- Žák vyjmenuje alespoň 3-4 ze sedmi dovedností, které by měl rytíř ovládat.
- Žák dokáže charakterizovat dvorskou lyriku a umí pojmenovat pěvce, kteří ji produkovali.

Vzdělávací oblasti:

- Jazyk a jazyková komunikace a Člověk a společnost

Průřezové téma:

- Osobnost a sociální výchova

Cílová skupina:

- Žáci 1. ročníku střední školy nebo gymnázia

Klíčové kompetence:

- kompetence komunikativní
- kompetence sociální a personální
- kompetence občanské

Otázky (na závěr hodiny):

- Existují „rytíři“ v dnešní době?
- Jak se proměnil ideál „dobrého člověka“?
- Byl rytíř v rytířských eposech a dvorské lyrice ideální nebo spíš idealizovaný? Svě tvrzení stručně odůvodněte.

VYUČOVÁNÍ

Tvořivý úkol pro studenty na začátek: Vytvořte myšlenkovou mapu (předpokladem je, že by myšlenkovou mapu znali a uměli použít) a do středu si napište rytířská kultura, rytíř. Zkuste napsat vše, co vás ve spojitosti s tímto napadne.

Následovala by debata o tom, co si studenti napsali. Na tabuli by se napsalo slovo rytíř a studenti by mohli chodit připisovat to, co je napadlo. Mapu by si mohli na základě poznatků

svých spolužáků rozšiřovat. V rámci distanční výuky by se využilo sdílení obrazovky, na kterou by učitel psal, nebo by se to probralo jen ústně.

Nyní by následoval výklad o rytířské kultuře z historického hlediska, který by si studenti zapisovali do sešitů.

RYTÍŘSKÁ KULTURA Z POHLEDU HISTORIE

- období vrcholného středověku, společnost trojího lidu – toto rozdělení se poprvé objevuje v antice, později v propracovanější podobě v 11. století
 - společnost se tedy dělí na „ty, kteří bojují“, „ty, kteří se modlí“ a „ty, kdo pracují“ (bellatores – oratores – laboratores)
 - tyto skupiny ale nebyly neprostupně uzavřené

Na tabuli by se namalovaly 3 bubliny a do nich by se napsaly ony 3 skupiny společnosti – studenti by to tak měli před sebou a mohli si opsat i cizí názvy. K bellatores by se na tabuli pak připsali rytíři.

- rytíři patří do skupiny bellatores
- na přelomu 14. a 15. století, i později, (tedy v období pozdního středověku) to bylo označení pro příslušníka nižší šlechty, v období vrcholného středověku mělo označení „rytíř“ mnohem širší význam
- zásady rytířského bojovníka přijímali za své představitelé vyšší i nižší šlechty, panovník i členové jeho rodiny
- zpočátku byl rytíř vnímán jako bojovník za čest a křesťanskou víru (například v souvislosti s křížovými výpravami)
- později (od 13. – 14. st.) měl být věrným a oddaným ochráncem vdov a sirotků, věrný milenec své dámy
- pasování na rytíře
 - významný rituál
 - symbolicky se z chlapce stává muž
 - tradičně prezentovaný jako rituál silně spjatý církví, ve skutečnosti mohlo ale pasování mít pouze světský a praktický charakter, například když měla být před bitvou posílena morálka a odvaha
- „správný“ středověký rytíř by měl ovládat následující činnosti:
 - boj (mečem, dýkou, kopím, sekerou,...)
 - tanec
 - lukostřelba
 - jízda na koni a jeho ovládání v boji
 - hra v šachy
 - plavání
 - skládání veršů a písní... a tady se dostáváme k literatuře

Po historické části by následovala část literární, ve které by se studenti seznámili s dvorskou lyrikou a rytířským eposem (rytíř jako hlavní hrdina či umělec). Opět by si zapisovali do sešitu.

Dvorská (kurtoazní) lyrika (11. až 13. stol.)

Úkol pro studenty: Zopakoval by někdo v rychlosti, co je lyrika? → má děj, příběh je vyprávěn vypravěčem nebo postavami, psaná prózou i veršem

- původem byla z jihu Francie, ale šířila se dál do zbytku Francie, Španělska...
- verše skládal též slavný válečník a rytíř, anglický král Richard Lví Srdce → vlohy k tomu asi zdědil od pradědečka Viléma Akvitánského, který je dokonce považován za prvního trubadúra
- rytíř je zde vyobrazován jako hrdina, dobrý bojovník a křesťan
- hlavním tématem byla láska, v čele oslava žen a dvoření se jim, zamilovaný muž byl povinen službou a ochranou své vyvolené → často však šlo o zadané ženy, většinou samozřejmě šlechtičny (často básně začínaly slovy: *Má paní... Má milovaná/ krásná/ sladká paní...*)
- pěvci tak před dámami oslavovali skutky svého pána, jak dokáže být věrný apod. → pán si objednal takovou píseň a pak to šel trubadúr zpívat té paní (vylití nočníku na hlavu bylo negativní přijetí, pootevření okna pozitivní a pán mohl druhý den přijít na návštěvu)
- pěvcům se říkalo trubadúři, truvéři (sev. Francie) nebo minnesängři (Německo)
- typické žánry: alba (svítáníčka, jitřní písně – loučení milenců při svítání), kancóna (milostná píseň), serena (večerní píseň), pastorela (milostný dialog rytíře a venkovské dívky)

Následovala by ukázka dvorské lyriky s menším úkolem pro studenty. Ukázka by byla promítnuta na tabuli či rozdána na papírech.

Wolfram z Eisenachu: *Svítáníčko III.* → studentům by se neukázal název básně, mělyby za úkol hádat, co za žánr (z vyjmenovaných a česky) to asi je a proč si to myslí → svítáníčko

*Muž v bolestech se takto rozloučil:
Dvě hladká těla bílá
se k sobě znovu tiskla přes blesk dne.
Plakaly oči – polibek sladší byl.
A tak se v sebe vlila
ústa, hrud', paže průsvitné
Kdo by to štětcem vypsál – není,
jak něžně spolu zacházeli, jak se milovali.
I když se jasu velmi strachovali,
sobě se dali do umdlení.*

Rytířský dvorský epos

Úkol pro studenty: Už dříve jsme brali národní eposy, zopakujte někdo, co je to epos. → rovněž epopěj, nějaké rozsáhlé chronologické vyprávění (obvykle užit verš), zpravidla o hrdinských činech či událostech důležitých pro nějaký národ

- truvéři a minnesängři šířili také rytířské dvorské eposy, to už jsou primárně epické žánry - Alexandreidy, keltská vyprávění o králi Artušovi

Úkol pro studenty: Opět někdo v rychlosti zopakujte, co je lyrika. → stav nitra, pocity, emoce, není dějová, převažuje verš

- náměty brali z antiky i středověku
- důležitá u nich byla idealizace rytíře → statečnost, bojovnost, smysl pro čest a spravedlnost, úcta k ženám, ochrana slabých a bezbranných, věrná služba vladaři, víře a milované dámě...
- důležité zde také je, že byly psány národním jazykem → jedná se o literaturu světskou

Úkol pro studenty: Jaký je rozdíl mezi světskou a duchovní tvorbou? → duchovní měla nějakou náboženskou tematiku, často se užívala latina (později už tolik ne) X světská tvorba byla v národních jazycích a dala by se označit i jako laická, zkrátka to byl ten zbytek, co nebyl čistě náboženský, nezabývali se tématy Boha, ale „pozemskými“ problémy

- Bretonský cyklus → okruh příběhů o králi Artušovi (hodně fantastiky a romantična) → první, kdo se o něm zmínil, byl už v 9. století kronikář Ninnius

Názvy děl by se psaly na tabuli, aby je měli studenti na očích.

– Tristan a Isolda

- legenda o nich se vyvíjela od prvotního keltského mýtu až po dvorský román (původně ústně předávaná)
- tématem je nenaplněná láska mezi **rytířem** Tristanem a irskou princeznou Isoldou (různé obměny jejich jmen)
- tento motiv se poprvé se objevil v trubadúrských milostných básních a písních
- tragický příběh, oba milenci nakonec umírají → nejprve on, poté ona, když uvidí jeho mrtvolu
- upozornění na to, že existuje i filmová adaptace z roku 2006

– Alexandreis

- staročeská báseň o Alexandru Velikém (356—323 př. Kr.), vzor evropského **rytíře**
- sepsaná na počátku 14. století., nejrozsáhlejší veršovaná skladba staročeské literatury, ale nedochovala se v plném rozsahu (zachovalo se 9 zlomků)
- Alexandreidy vznikly ale ve více evropských národních literaturách, šlo ve své době o velmi oblíbený žánr (např. ve Francii ve 12. stol. – předloha k té české

- děj popisuje jeho život od dětství až po smrt → je ale přiblížen českému prostředí: rysy Přemysla Otakara II., výzbroj českých vojáků a česká jména či zvyky
- autor je neznámý (to není ale u eposů nic nového)

Na konci hodiny by následovaly otázky uvedené na úvodním listu. Pomocí těchto otázek by se mohla rozvinout zajímavá debata.